

QORAQALPOQ JAMIYATIDA MAHALLA VA OILA INSTITUTLARI ORQALI
MADANIY MEROS VA IJTIMOIIY TARTIBNI SAQLASH (XIX–XX ASR
BIRINCHI CHORAGI)

Tleumuratov Ruslanbek Maxset uli

Magistratura bo'limi, Arxeologiya kafedresi, 70220601 – Etnografiya, etnologiya va antropologiya yo'nalishi

Annotatsiya. *Ushbu tezisdagi XIX–XX asr birinchi choragida Amudaryoning chap qirg'og'idagi qoraqalpoqlarning ijtimoiy tuzilmasi va madaniy hayoti mahalla va oila institutlari orqali qanday saqlanganligi chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – mahalla va oilaning ijtimoiy tartib, mehnat taqsimoti, tarbiya va madaniy uzviylikdagi rolini, shuningdek, urf-odatlar, bayramlar va xalq og'zaki ijodining jamiyatni birlashtiruvchi mexanizmlarini ochib berishdir. Tarixiy manbalar va xalq og'zaki ijodiga asoslanib, bu institutlarning iqtisodiy faoliyat bilan o'zaro bog'liqligi, avloddan-avlodga madaniy merosni uzatishdagi ahamiyati va zamonaviy etnologiya uchun qimmatini ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *Qoraqalpoq, mahalla, oila tizimi, madaniy meros, urf-odatlar, xalq og'zaki ijodi, ijtimoiy tartib, bayramlar, Navro'z, Qurban hayiti.*

Kirish XIX–XX asr boshlarida qoraqalpoq jamiyati mahalla va oila institutlari atrofida shakllangan bo'lib, ular nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va ma'naviy hayotni ham tartibga solgan. Bu davrda Amudaryo deltasi hududida yashagan qoraqalpoqlar uchun mahalla mustaqil ijtimoiy birlik, oila esa asosiy tarbiya va ishlab chiqarish markazi bo'lgan. Ushbu institutlar tabiiy sharoit va iqtisodiy faoliyat bilan chambarchas bog'liq holda madaniy merosni saqlash va avloddan-avlodga o'tkazish vazifasini bajargan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi globalizatsiya sharoitida an'anaviy institutlarning tajribasi madaniy identifikatsiyani saqlashda muhimdir.

Asosiy qism Mahalla mustaqil ijtimoiy-iqtisodiy birlik sifatida o'zaro yordam, nizolarni hal qilish, resurslarni boshqarish va bayram tadbirlarini tashkil etishda markaziy rol o'ynagan. Mahalla raisi va oqsoqollar sug'orish, yig'im-terim ishlarini muvofiqlashtirib, resurslarni adolatli taqsimlagan. Mahalla nafaqat hududiy, balki ma'naviy birlik bo'lib, yoshlarga va ayollarga urf-odatlar va qadriyatlarini o'rgatgan. Oila esa keng tarqalgan shaklda bo'lib, bir necha avlod birgalikda yashab, chorvachilik, baliqchilik va dehqonchilik ishlarini taqsimlagan. Oilaviy tuzilmada har bir a'zo o'z vazifasini bajargan: erkaklar chorva va baliqchilikda, ayollar to'qimachilik va dehqonchilikda faol bo'lgan.

Madaniy hayot Navro'z va Qurban hayitlari, hunarmandchilik (ip to'qish, kulolchilik, yog'och ishlov berish) va xalq og'zaki ijodi orqali namoyon bo'lgan. Bayramlar nafaqat diniy marosim, balki iqtisodiy almashinuv va ijtimoiy birlashuv vositasi bo'lgan: mahsulotlar almashinilgan, qo'shiq va raqslar orqali an'analar saqlangan. Xalq og'zaki ijodi (rivoyatlar, ertaklar, maqollar) ijtimoiy me'yorlarni shakllantirgan. Masalan, «Birinchi ishlagan qo'l –

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

eng qadrlı» maqoli yoshlarni mehnatsevarlik va sabr-toqatga o'rgatgan. Hunarmandchilik ham iqtisodiy, ham madaniy ahamiyatga ega bo'lib, avloddan-avlodga o'tgan va jamiyatning o'ziga xosligini saqlagan.

Xulosa Mahalla va oila institutlari qoraqalpoq jamiyatida ijtimoiy tartib va madaniy uzviylikni ta'minlagan asosiy mexanizmlar bo'lib, urf-odatlar, bayramlar va xalq og'zaki ijodi orqali qadriyatlar, mehnat an'analari va ijtimoiy me'yorlarni avloddan-avlodga uzatgan. Iqtisodiy faoliyat bilan madaniy hayotning chambarchas bog'liqligi jamiyatning barqarorligini ta'minlagan. Tadqiqot natijalari zamonaviy etnologiya, madaniyat shunoslik va ijtimoiy antropologiya uchun muhim tarixiy tajriba beradi. Kelgusida bu institutlarning zamonaviy sharoitlarda saqlanishi va rivojlanishi bo'yicha qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish foydali bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Қодиров С. Қорақалпоқ маданий мероси ва урф-одатлар. Нукус, 2017.
2. Рахмонов М. Халқ оғзаки ижоди ва тарихий ёдгорликлар. Тошкент, 2016.
3. Эркинова Л. Қорақалпоқ тарихи ва маданияти. Нукус, 2015.
4. Абдурахмонов Н. Амударё водийсида қишлоқ хўжалиги ва халқ ҳаёти. Тошкент, 2018.

